

BIJLAGE V

Fragment uit het manuscript van L.N. Deckers

De Stembus van 1901.

Piersons ideaal om de verschillende liberale stroomingen terug te voeren in de oude bedding der "grootte liberale partij" was niet verwezenlijkt. Integendeel. Alles wees er op, dat van een samengaan der Liberalen van verschillende schakeering geen sprake meer kon zijn en het Nederlandsche Parlement geen aaneengesloten liberale meerderheid meer zou kennen.

Onder den onmiskenbaren invloed der Sociaal-Democraten, die grondwetsherziening ter invoering van algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen tot hun verkiezingsleuze hadden gemaakt, wilde het Bestuur van de Liberale Unie denzelfden eisch in haar program doen opnemen. "Grondwetsherziening is de toetssteen van ware democratische gezindheid", verklaarde de Voorzitter, Mr. Smidt, op de algemeene vergadering van 26 Januari 1901. En het bestuurslid Dr. Bos zeide: "Wat de socialisten groot maakt is, dat zij nu nog alléén de vertegenwoordigers zijn van democratische beginselen. Of de zeer vooruitstrevende Roodhuyzen er al op wees, dat de Liberale Unie toch niet tegen de Sociaal-Democraten kon opbieden, het mocht niet baten. Het bestuur handhaafde zijn voorstel: "De Liberale Unie in haar algemeene vergadering van 26 Januari 1901 spreekt den wensch uit, dat bij de algemeene verkiezingen van 1901 op den voorgrond trede de Grondwetsherziening in paragraaf 1 van haar "Hervormingsprogramma"¹ genoemd en dat van de te stellen candidaten worde verlangd, niet enkel dat zij instemming betuigen met de strekking van het geheele "Hervormingsprogramma", maar ook dat zij met volle overtuiging de urgentie van den in paragraaf 1 genoemden maatregel erkennen."

Tegen het uitspreken van deze urgentie rezen vooral de bezwaren, welke het bestuursvoorstel deden vallen. Met 44 tegen 33 stemmen werd het verworpen. Na het votum deelde de voorzitter mede, dat het bestuur zou overwegen wat het te doen stond.²

Spoedig bleek waartoe die overweging had geleid. De meeste be-

stuurderen gevoelden zich in de Liberale Unie niet langer op hun plaats en bevorderden de tot stand koming van een nieuwe politieke organisatie. Op initiatief van de vrijzinnige kiesvereeningen van Arnhem en Middelburg werd op 17 Maart 1901 te Utrecht een vergadering gehouden, waartoe allen waren uitgenoodigd, die van oordeel waren, dat de Vrijzinnig-Democraten zich moesten vereenigen, hetzij zij behoorden tot de Liberale Unie, den Radicalen Bond, de Volkspartij, hetzij zij niet georganiseerd waren.

Molengraaff werd met de leiding van de vergadering belast en wees er in zijn openingsrede op, dat tot dusver Vrijzinnig-Democraten vereenigd waren in den Radicalen Bond en de Volkspartij. "Anderen hebben geruimen tijd gemeend, dat de Liberale Unie het vereenigingspunt kon wezen, althans kon worden, van alle vrijzinnig-democraten in den lande. Het besluit, op 26 Januari j.l. in de algemeene vergadering der Unie genomen, waarbij de urgentie werd ontkend van wijziging der Grondwet in dien zin dat invoering van het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen mogelijk wordt, heeft hun duidelijk gemaakt dat van de Liberale Unie een krachtige politiek in de door hen gewenschte richting niet is te verwachten en hen doen inzien dat zij de leiding dezer vereeniging niet langer mogen volgen."

In beginsel besloot de vergadering tot het stichten van een organisatie, waarin alle Vrijzinnig-Democraten zich konden vereenigen. Een voorloopige beginselverklaring en een ontwerp-verkiezingsprogram werden aangenomen³ en weldra verwierven deze zooveel instemming, dat een nieuwe vergadering gehouden kon worden. Deze eerste algemeene vergadering van den Vrijzinnig-Democratischen Bond had den 4den Mei 1901 plaats. Zij stelde de volgende Beginselverklaring vast:

I. De vrijzinnig-democratische bond streeft naar ontwikkeling van onzen constitutioneel-parlementairen regeeringsvorm in democratischen zin en te dien einde naar algemeen kiesrecht voor de vertegenwoordigende lichamen en gelijkstelling, óók wat de verkiesbaarheid tot lid dier lichamen betreft, van mannen en vrouwen.

II. De vrijzinnig-democratische bond spreekt als beginsel uit, dat door een krachtige sociale wetgeving moet worden aangestuurd op het wegnemen van de maatschappelijke oorzaken, welke tusschen de leden van het volk ongelijkheid scheppen of versterken ten aanzien

van hunne ontwikkelingsvoorwaarden.

Hij is van oordeel, dat, ter verkrijging van maatschappelijke vooruitgang, tempering, niet verscherping van den klassenstrijd noodzakelijk is. Eenerzijds keurt hij af het streven naar afschaffing van het persoonlijk eigendomsrecht op de productiemiddelen; anderzijds verwerpt hij de meening, dat de Staat in het economisch leven zijner burgers slechts noodgedwongen, schoorvoetend behoort in te grijpen.

Het verkiezingsprogram luidde kort en bondig:

Grondwetsherziening in dien zin dat mogelijk worde:

- a. invoering van algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen, met toepassing van het beginsel van evenredige vertegenwoordiging.
- b. eene samenstelling van de Eerste Kamer, in den geest van punt I der beginselverklaring.

Indien en zoolang die grondwetsherziening niet bereikbaar is, verlangt zij voor het eerstkomend wetgevend tijdperk de totstandkoming van:

1. Verplichte verzekering tegen ziekte, invaliditeit en ouderdom.
2. Wettelijke regeling van het arbeidscontract.
3. Herziening der armenwet.
4. Naasting van de spoorwegbedrijven en exploitatie daarvan door den Staat.
5. Verbetering van den rechtstoestand der vrouw.⁴

"De vijf punten, zooals zij zijn geformuleerd," zegt Van Houten, "zijn (dus) - behalve punt IV, dat gevoegelijk als de ladder van mr. Treub naar het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid mag worden gequalificeerd - òf niets-zeggend òf behooren op elk gewoon liberaal program. Over alle andere zaken zullen de bondsleden het program wel na de verkiezingen vernemen.

"Zoo lichtvaardig wordt verdeeldheid gezaaid onder de kiezers van liberale denkwijze in een land, waar meer dan veertig op de honderd zetels vast door niet-liberalen bezet worden en met de uiterste inspanning en de grootste onderlinge welwillendheid, gelijk bij de herstemming van 1897, de kleinst mogelijke meerderheid voor een liberale Regeering te verwerven is.

"En waar het groote actueele gevaar dreigt, dat dr. Kuyper c.s. door het omslaan van de meerderheid in de Provinciale Staten van Zuid-Holland en Friesland ook de zetels in de Eerste Kamer voor die provinciën en daarmee de meerderheid in de Eerste Kamer verwerven."⁵

De stichting van den Vrijzinnig-Democratischen Bond beteekende een ernstig verlies voor de Liberale Unie. Tal van leden, waaronder zeer op den voorgrond tredende als Van Gilse, Kerdijsk en Smidt, keerden haar den rug toe en gingen aan de nieuwe politieke organisatie hun krachten wijden. Dat de groote liberale partij had opgehouden te bestaan was voor een ieder duidelijk en met een stembusnederlaag der linkerzijde moest ernstig rekening worden gehouden. Op samenwerking tusschen Liberalen en Vrijzinnig-Democraten bestond geenerlei uitzicht en zelfs aan de hoop, dat althans bij de herstemming de Liberalen den steun zouden krijgen van hun voormalige partijgenooten, zou de bodem worden ingeslagen. Want bij de herstemming richtte het bestuur van den Vrijzinnig-Democratischen Bond een rondschrijven tot de kiezers, waarin het zeide, dat, als de strijd gevoerd werd tusschen een Liberaal en een Sociaal-Democraat, deze laatste moest worden aanbevolen en gesteund.⁶

Dat het bestuur der Liberale Unie intusschen zijn strijdlust niet verloor bewijst het manifest, waarmede het zich in Mei 1901 tot de kiezers wendde.⁷ Het manifest zoekt vooral zijn kracht in de bestrijding van "Clericalen" en Sociaal-Democraten en spaart de Vrijzinnig-Democraten volkomen, ja, komt aan hun kiesrechtwenschen zooveel mogelijk tegemoet.⁸

"Waar de ironie weder haar volle krachten herneemt" zegt Schaepman enkele dagen later op den Frieschen Landdag, "dat is waar "de Liberale Unie" haar kleuren ontplooit. Ach, deze Liberale Unie!..... Zij sprong altijd naar "Hooger" en viel altijd lager neer. Eindelijk viel zij uiteen.

"Maar zij rijst weder op. Weder op met schrikwekkend krijgsgeschiedenis. Haar manifest is nu bekend. Zij waarschuwt: "Het groote clericale verbond organiseert zich krachtiger dan ooit." Zij wijst op het bedrijf van Dr. Kuyper: "den grooten ruilhandel in zetels met Rome",..... Maar zij profeteert ook, de brave Liberale Unie: als het verbond van Dorcht en Rome zegepraalt, "dan staat ons een

tijdperk van stilstand in de wetgeving te wachten." En, hoort hoe roerend: "Wij ons niet, dat wij het clericale spook oproepen; het is geen spook; het verbond staat dreigend in de houding vóór ons".....

"Dat alles klinkt wel niet nieuw, maar het vroolijkt toch op. Het is altijd het oude deuntje: Dordt en Rome, Rome en Dordt! De ironie voor de vrijzinnigheid verkrijgt haar volle waarde waar de Liberale Unie aldus peroreert:

"Het tegenwoordige Kabinet schonk u de wetten, die aan stuitende privilegiën op het gebied der landsverdediging een einde maken, die verwaarloozing van de kinderen des volks voorkomen, en aan reeds verwaarloosden de reddende hand reiken, die den door een bedrijfsongeval getroffen arbeider de zekerheid bieden eener volkomen vergoeding voor zijne verminderde arbeidskracht, die de zorg voor de openbare gezondheid op steviger grondslag vestigen, en eene deugdelijke verbetering der volkshuisvesting bevorderen."

"In minder rhetorische spraak," aldus Schaepman, "met minder windgebrom, meer naar waarheid en werkelijkheid heb ik reeds hetzelfde van het Kabinet gezegd. Maar ik heb tevens de vraag beantwoord: hoe? Hoe heeft het Kabinet deze dingen tot stand gebracht? Door de Liberale Unie? Neen, tot al deze dingen heeft de Rechterzijde op de een of andere wijze medegewerkt. Zij heeft bij alle handhaving van haar recht tot oppositie nooit illoyale oppositie gevoerd. Door den strijd in het midden der Liberale Unie heeft dit Kabinet steeds gevaarlijke oogenblikken beleefd. Indien de zóó zeer gesmaalde partijen, "die stammen uit één wortel des geloofs" en die zoo sterk heeten: "in 't gezamenlijk afbreken" op afbreken bedacht of belust waren geweest, wat schoone kansen hebben de voedsterlingen der Liberale Unie haar niet geboden! Maar dat verbond, die partijen hebben dat niet gewild; zij hebben het Kabinet laten arbeiden en eerlijk medegearbeid tot heil en nut van de stede."⁹

Wat de Liberale Unie verzwakt, sterker dan zij in 1897 waren, gingen de Sociaal-Democraten den verkiezingsstrijd van 1901 tegemoet. Hun streven naar versterking der organisatie was niet alleen beloond

met uitbreiding van het ledental zoowel der vakbeweging als der partij, maar ook met de opneming van den Socialistenbond in de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij. Op het daaraan gewijd congres van 24 Juni 1900 namen de vertegenwoordigers van beide organisaties met algemeene stemmen de conclusie aan:

"Het Kongres van socialistische Vereenigingen, die èn de economische èn de politieke aktie voorstaan;

"overwegende, dat het niet in het belang der arbeiders kan zijn, wanneer gelijkgezinden naast elkaar en niet met elkaar optrekken;

"overtuigd, dat de mogelijke verschillen òf denkbeeldig zijn, òf gevoegelijk later uit den weg kunnen worden geruimd;

"wetende, dat vele oudere en jongere strijdmakkers met verlangen uitzien naar een eensgezinde krachtig werkende sociaaldemokratische organisatie;

"verklaart den strijd der arbeidende klasse voor hare economische vrijmaking te willen voeren door de zelfstandige organisatie der arbeiders, zoowel in de vakvereeniging en de koöperatie, als in de politieke arbeiderspartij;

"besluit tot aaneensluiting der hier vertegenwoordigde bonden en vereenigingen op den grondslag van den internationalen klassenstrijd."

Hetzelfde congres verklaarde, dat de S.D.A.P. de gemeenschappelijke organisatie zou zijn van de vertegenwoordigde lichamen.¹⁰

Op haar verkiezingscongres van 8 April 1901 stelde de S.D.A.P. haar verkiezingsprogram vast, waarin o.a. gevraagd werden:

Grondwetsherziening om te komen tot algemeen enkelvoudig kiesrecht voor mannen en vrouwen met toepassing van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging.

Afschaffing van de Eerste Kamer.

Arbeiderspensionneering voor mannen en vrouwen op kosten van den Staat.

Staatsexploitatie van spoor- en intercommunale tramwegen, mijnen en groeven.

Vervanging van de Nederlandsche Bank door een Staatsbank.

Invoering van een wet op de arbeids- en rusttijden, die als overgang naar den achturigen arbeidsdag voor geen bedrijf langer arbeidstijd dan tien uur toelaat en den nachtarbeid afschaft, of, waar dit

onmogelijk is, invoering van een behoorlijk ploegenstelsel eischt.

Vermeerdering van den volksinvloed op de samenstelling der rechterlijke macht en opheffing der militaire rechtspraak.

Bestrijding van het militairisme, bevordering van volkswaarbaarheid onder voorwaarde van belangrijke verlichting van persoonlijke en financieele lasten.

Kosteloosheid van het lager onderwijs. Bij gebleken bekwaamheid gratis openstelling van instellingen van hooger en middelbaar onderwijs, ook voor minvermogenden.

Invoering van schoolvoeding, -kleeding, -verpleging, -baden; aanstelling van schoolartsen.

Belasting van uitwonende eigenaren. Invoering van staats erfrecht in de zijlinie. Sterk opklimmende belasting op erfenissen, vermogens en inkomsten. Afschaffing der belasting op de levensmiddelen. Billijke verdeeling der grondlasten.

Opheffing der wetsbepalingen, die de vrouw ten achter stellen bij den man. Herziening van de wettelijke bepalingen omtrent echtscheiding.¹¹

Aan dergelijke eischen werd door de rechtsche politieke groepen niet gedacht en dit gaf onder meer aanleiding tot een poging om de eenheid der Katholieke Staatspartij te breken. Zij werd ondernomen door de Katholieke Democratische Volkspartij, die Enschede tot bakermat had en den heer J. Brinkhuis aldaar tot voorzitter. Haar programma hield o.a. in algemeen kiesrecht met evenredige vertegenwoordiging en pensionneering van den ouden en invalieden werkman op kosten van den Staat.¹² Toen haar eerste congres, dat den 26sten Augustus 1900 zou worden gehouden, naderde, schreef Het Volk: "Het is geen beginsel-program, doch een strijd- of verkiezingsprogram, dat in de meeste punten met dat der S.D.A.P. overeenkomt." Alleen tegen punt 9, "verbod van vrouwen- en kinderarbeid in fabrieken", had het sociaal-democratisch orgaan ernstig bezwaar. "Afschaffing van vrouwenarbeid buiten het gezin, is een reaktionaire eisch, die te vergeefs wil trachten, den natuurlijken loop der maatschappelijke ontwikkeling terug te draaien. Evenals het geheele proletariaat, wordt ook de vrouw alleen vrijgemaakt door het aandeel, dat zij neemt in het produktieproces. Zoolang zij economisch een nul is, blijft zij het ook politiek en intellectueel.

Geef haar vrijheid hare krachten te besteden in het produktieproces en bescherm haar, rekening houdende met de bijzondere eischen van haar geslacht, op dezelfde wijze tegen overmatige uitbuiting als waarop gij den arbeider beschermt, - dat is het standpunt, door allen die hun tijd begrijpen, ingenomen.

"Wij hopen dan ook voor het goede inzicht der katholieke demokraten, dat zij evenmin de vrouw buiten de fabriek zullen sluiten, als zij het de machine willen doen, die op haar beurt de vrouw erin heeft gehaald."¹³

Onder de Katholieken verwierf de nieuwe partij weinig aanhangers, zoodat de Katholieke Staatspartij eigenlijk niets van haar had te vrezen.¹⁴

Deze partij zelf heeft haar program van 1896 in verband met de Kamerverkiezing van 1901 niet aan een herziening onderworpen. De Katholieke Kamerclub echter voorzag het in zekeren zin van een aanvulling, door een publicatie van Maart 1901. Het partijprogram van 1896 was immers ontworpen door de katholieke leden van de Tweede Kamer, door hen als hun program vastgesteld en vervolgens door de Staatspartij tot partijprogram verklaard. Vandaar, dat de Kamerleden zich tot aanvulling bevoegd achtten. Hun verklaring luidde:

"Mede naar aanleiding van vragen, door eenige besturen van kiesverenigingen tot hen gericht, hebben de katholieke leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, met het oog op de algemeene verkiezingen voor dit jaar, overwogen in hoeverre aanvulling of wijziging van hun Program wenschelijk zou kunnen geacht worden. Als resultaat van hunne overwegingen hebben zij de eer u het navolgende mede te deelen:

"Zij handhaven het op 20 October 1896 te Utrecht vastgesteld "program der katholieke leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal" en zijne toelichting.

"Nader verklaren zij het volgende:

"1. De verzekering van werklieden tegen ziekte, ouderdom en invaliditeit behoort in het volgend wetgevend tijdperk een voornaam punt van wetgeving uit te maken.

"Voor zoover het betreft de mededinging met het buitenland, behoort gestreefd te worden naar eene herziening der tarieven van in- en uitvoer, waardoor de voorwaarden van voortbrenging binnen eigen grenzen

zooveel mogelijk gelijk gemaakt worden met die van het buitenland.

"Zonder deze herziening moet in het bijzonder de verzekering van werklieden tegen ziekte, ouderdom en invaliditeit onuitvoerbaar worden geacht, te meer daar verdere uitbreiding of verhooging van 's Rijks directe belastingen onaannemelijk is;

"2. Met aandrang vorderen zij voor erkende Kerkgenootschappen en vereenigingen tot bevordering van hooger onderwijs, die rechtspersoonlijkheid bezitten, de vrijheid om leerstoelen aan de Rijks-Universiteiten en aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam te vestigen.

"3. Pensioenverzekering van onderwijzers bij het bijzonder lager onderwijs en van weduwen en weezen van onderwijzers bij het openbaar en het bijzonder lager onderwijs behoort geregeld te worden.

"4. Regeling van de administratieve rechtspraak achten zij, ook met het oog op de sociale wetgeving, dringend noodig."¹⁵

Voetnoten

1. De Liberale Unie, handhavend haar herhaaldelijk uitgesproken meening ten gunste eener regeling van de kiesbevoegdheid, los van elken band met belastingen, is van oordeel, dat ter verkrijging daarvan wijziging der artikelen 80, 127 en 143 der Grondwet noodzakelijk gebleken is, en dat deze wijziging behoort te geschieden in dien zin, dat invoering van het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen mogelijk wordt.

Indien en voor zooverre algemeen kiesrecht wordt ingevoerd, acht zij evenredige vertegenwoordiging door de rechtvaardigheid geboden.

Herziening van grondwettelijke bepalingen met betrekking tot de verkiezing der leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal acht zij een vereischte.

(paragraaf 1 van het Hervormingsprogramma der Liberale Unie, vastgesteld door de Algemeene Vergadering van 2 Juni 1900).

2. Algemeen Handelsblad, 26, 27 en 28 Januari 1901.

3. Algemeen Handelsblad 18 Maart 1901.
4. Algemeen Handelsblad 5 Mei 1901 en N.Oosterbaan, Politieke en Sociale Programma's, Derde deel, Utrecht 1901, Blz. 34 e.v.
5. Mr. S. van Houten, Nieuwe Staatkundige Brieven, 21 Maart 1901. Haarlem, Blz. 214.
6. K.E. van der Mandele, Het Liberalisme in Nederland, Arnhem 1933, Blz. 139.
7. Zie Bijlage XLIII.
8. Niet ten onrechte noemt Van der Mandele (Het Liberalisme in Nederland, Arnhem 1933, Blz. 212) de houding van de Liberale Unie ten opzichte van het kiesrecht eenigszins tweeslachtig: "principiëel het algemeen kiesrecht aanvaardend, in de praktijk huiverig er reeds naar te streven."
9. Dr. H.J.A.M. Schaepman, Chronica over staatkunde en letteren, Utrecht, 20 Mei 1901, Blz. 27 en 28.
10. Het Volk, 26 Juni 1900.
11. N.Oosterbaan, Politieke en Sociale Programma's, Derde deel, Utrecht 1901, Blz. 37 e.v.
12. Ibid, Tweede deel, Utrecht 1900, Blz. 17.
13. Het Volk, 24 Augustus 1900.
14. Gedurende haar kortstondig bestaan is het de Katholieke Democratische Volkspartij niet gelukt een partijgenoot in de Kamer te brengen. Bij de Kamerverkiezingen van 1901 werd de heer Brinkhuis gecandidateerd in de districten Breda, Enschede en Tilburg, doch nergens bracht hij het tot herstemming.

15. De Tijd, 17 Maart 1901: zie ook: N. Oosterbaan, Politieke en Sociale Programma's, Derde deel, Utrecht 1901, Blz. 25 en 26.

Bijlage XLIII.

Manifest der Liberale Unie.

Aan de Kiezers!

Met spoed naderen de verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en de Provinciale Staten, die, gelukt de toeleg der tegenstanders, voor vele jaren een einde zullen maken aan de politiek van sociale hervormingen, eerst sinds korten tijd met groote kracht ter hand genomen.

Het groote clericale verbond organiseert zich krachtiger dan ooit. De Calvinistisch-anti-revolutionaire partij onder leiding van dr. Kuyper drijft reeds grooten ruilhandel in zetels met Rome, ja verklaart zich bereid, waar zij dit noodzakelijk acht, reeds bij eerste stemming Katholieke kandidaten te steunen. En waar een goede kans zich aanbiedt door zulken ruilhandel vrij-anti-revolutionairen en Christelijk-Historischen met haar te doen optrekken, daar zijn de conservatieve neigingen der eersten, en de fel anti-papistische gevoelens der laatsten geen bezwaar om tot de zegepraal van het verbond van Dordt en Rome mede te werken.

Wordt die behaald, dan staat ons een tijdperk van stilstand in de wetgeving te wachten. De partijen, die stammen uit één wortel des geloofs, hebben geen staatkundig programma gemeen, en sterk in 't gezamenlijk afbreken, zullen zij onmachtig blijken samen naar vast beginsel de algemeene volksbelangen te bevorderen.

Wij ons niet, dat wij het clericale spook oproepen; het is geen spook; het verbond staat dreigend in houding vóór ons, en dwingt allen, die de ontwikkeling van onze staatsinstellingen in vrijzinnigen geest voorstaan tot tegenweer.

Maar aan de andere zijde bedreigt ons een tweede vijand in de sociaal-democratie.

Op den voorgrond stellende allerlei vraagstukken en hervormingen, die ook voorkomen op de programma's der liberale groepen, is haar einddoel ommekeer der sociale orde, afschaffing van het particulier bezit der productiemiddelen, het dienstbaar maken van de staatsalmacht

aan de belangen van ééne klasse, doodend het particulier initiatief, in het leven roepend de tirannie van enkelen die heel het maatschappelijk leven in vaste kluisters zullen slaan.

Wilt gij daarheen?

Ge weet, dat de sociaal-democratie hare opkomst te danken heeft aan het helaas niet te ontkennen feit, dat de liberale partij tegenover de sociale nooden te lang onverschillig of althans werkeloos is gebleven. Maar ge weet ook, dat die tijden voorbij zijn, en dat de liberale partij zich in hare verschillende schakeeringen er ernstig op toelegt, door krachtig ingrijpen der gemeenschap, waar particuliere krachten te kort schieten, het peil der Volkswelvaart te verhoogen, en de maatschappelijk nooden te lenigen.

Heerscht geen volkomen eenstemmigheid omtrent de wijze, waarop verschillende vraagstukken moeten worden opgelost, openbaart zich verschil van gevoelen over de vraag, hoe ver de Staatsinmenging moet gaan, of op welk gebied het eerst moet worden ingegrepen, gij gevoelt dat zulks geen reden mag zijn om af te stooten hen, die in hoofdzaak ééns van zin zijn, overtuigd als ge zijt, dat geen grooter ramp ons land kan treffen, dan dat door verdeeldheid onzerzijds de zegepraal der tegenpartij en daarmee de staking van alle sociale hervormingen werd in de hand gewerkt.

En ge weet, dat er geen beter middel bestaat, om de uitbreiding der sociaal-democratie te stuiten dan een wel overlegde gestadige vooruitgang op den weg der hervormingen.

Het tegenwoordige Kabinet schonk u de wetten, die aan stuitende privileges op het gebied der landsverdediging een einde maken, die verwaarloozing van de kinderen des volks voorkomen, en aan reeds verwaarloosden de reddende hand reiken, die den door een bedrijfsongeval getroffen arbeider de zekerheid bieden eener volkomen vergoeding voor zijne verminderde arbeidskracht, die de zorg voor de openbare gezondheid op steviger grondslag bevestigen, en eene deugdelijke verbetering der volkshuisvesting bevorderen.

Op dien weg moet worden voortgegaan. Zoodra de mogelijkheid zich aanbiedt het Kiesrechtvraagstuk tot definitieve oplossing te brengen, zoodat het Kiesrecht niet langer zooals thans, hoofdzakelijk aan bezit verbonden blijft, daar zullen ook wij die aangrijpen en aan de daarvoor

noodige grondwetsherziening medewerken. De verzekering tegen ongevallen moet worden uitgebreid, zoodat ook landbouwer en visscher hetzelfde recht als de arbeider in de nijverheid deelachtig worden. De oude dag van den arbeider moet worden verzekerd. Verbeterde armenzorg moet voorkomen, dat wie werken wil, maar niet werken kan, aan nijpende armoede te prooi is. Door regeling van het arbeidscontract moeten de wederzijdsche rechten en verplichtingen van werkgever en werknemer afgebakend worden. Maar tevens moeten de productieve krachten des volks worden versterkt en alzoo de welvaart bevorderd worden door eene verstandige handelspolitiek, door uitbreiding van vakonderwijs, door bevordering van verkeersmiddelen, door staatszorg en staatshulp, overal waar leiding en steun van het particulier initiatief noodig is.

Ziedaar het programma, dat de Liberale Unie U biedt, en dat ook bij andere Vereenigingen weerklink vond.

Daarvoor roepen wij U ten strijde.

Geene lauwheid, geene onverschilligheid, onze beginselen zijn 't waard, dat daarvoor met inspanning van alle krachten wordt geijverd.

De toekomst van Nederland ligt in uwe handen!

Het Bestuur der L.U.

Dr.W.P.Ruijsch, 's-Gravenhage, Voorzitter.

Mr.H.Ph. de Kanter, Haarlem, Vice-Voorzitter.

A. Roodhuijzen, Enkhuizen, Secretaris.

W.P.Kops, Hoorn, Penningmeester.

A. Bouman, 's-Gravenhage.

C.A. van Enschoot, Amersfoort.

D.J. van Houten, Weesp.

Jac. v.d. Laan, Sneek.

Mr. R.M. Macalester Loup, 's-Gravenhage.

J. van Ravenhorst, Apeldoorn.

C. Schillemans, Zutphen.

Huibert Veth, Dordrecht.

Algemeen Handelsblad, 15 Mei 1901.